

ภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและพลวัตของ สำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทย ระหว่าง พ.ศ.2475-2556* Representation of Nature and Environment with Dynamic of Ecological Consciousness in Thai Novels between B.E. 2475-2556 (1932-2013)

ทณงศ์ จันทะมาตย์¹ และ ธัญญา สังขพันธานนท์
Thanong Chanthamat¹ and Thanya Sangkhaphanthanon

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University, Thailand.

¹E-mail: thanong009@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาพลวัตของสำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2475-2556 โดยใช้ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ ผลการวิจัยสรุปได้ว่าภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและพลวัตของสำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทยสามารถแบ่งได้เป็น 4 ระยะ ได้แก่ ระยะที่หนึ่งระหว่าง พ.ศ. 2475-2503 นวนิยายไทยได้นำเสนอสำนักแห่งการพึ่งพาธรรมชาติและการอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ ระยะที่สองระหว่างพ.ศ. 2504-2519 นวนิยายไทยนำเสนอให้เห็นว่าธรรมชาติคือทรัพยากรที่ต้องนำมาใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ ระยะที่สามระหว่างพ.ศ. 2520-2534 นวนิยายไทยนำเสนอผลกระทบจากการพัฒนาที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งสร้างสรรค์นวนิยายเพื่อสร้างสำนักเชิงนิเวศให้มีความตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติ ระยะที่สี่ในช่วงระหว่างพ.ศ. 2535-2556 นวนิยายได้พยายามนำเสนอให้เห็นว่าทุนนิยมและการพัฒนาคือปัญหาสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม และการนำเสนอแนวคิดในการฟื้นฟูวิกฤติสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ: นวนิยายไทย; การวิจารณ์เชิงนิเวศ; สำนักเชิงนิเวศในนวนิยาย

Abstract

The purpose of this research was to study the dynamics of ecological consciousness in Thai novels between B.E. 2475-2556 (1923-2013). The ecocriticism theory was used to analyze the novels. The results revealed that the representation of nature and environment with the dynamic of ecological consciousness in Thai novels could be divided into 4 phases. The first phase was between B.E. 2475-2503 which Thai novels presented the consciousness of nature dependence and respect. The second phase was between B.E. 2504-2519 which Thai novels presented nature as economic resources. The third phase was between B.E. 2520-2534 which Thai novels presented the impacts of development towards nature and environment and most Thai novels in this period were mainly about ecological consciousness. The final period was between B.E. 2535-2556 which Thai novels presented the ideas that capitalism and development were the main impacts toward the environment and also proposed the ideas to restore environmental crisis.

Keywords: Thai novels; Ecocriticism; Ecological consciousness in novels

บทนำ

คนไทยมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติมาอย่างยาวนาน ดังที่พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับธรรมชาติได้แสดงออกในลักษณะของความเคารพยำเกรงต่อพลังอำนาจของธรรมชาติ ดังเช่น มีความเชื่อกันว่าในป่ามีผีป่าดูแลรักษา ต้นไม้ก็มีรุกขเทวดาอาศัยอยู่ ดังที่ Sathirakoses (1960) กล่าวว่าคนไทยจะแสดงความเคารพต่อผีหรือเทวดาผู้รักษาต้นไม้ คนไทยมีความเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่ในป่าเป็นที่อยู่ของผีบางเทวดาที่เรียกกันว่ารุกขเทวดาหรือนางไม้ ถ้าใครไปตัดโค่นต้นไม้ซึ่งเป็นที่อยู่ของท่าน ก็อาจลงโทษแก่ผู้โค่นให้เป็นอย่างต่างๆ เหตุนี้ถ้ามีต้นไม้ขนาดใหญ่ ก็ไม่มีใครกล้าโค่นกล้าตัด ถ้าจะตัดก็ต้องทำบัตรพลีสังเวยขออนุญาตเสียก่อนแล้วจึงจะตัดและโค่นได้ ถ้าทางราชการต้องการไม้ต้นสูงใหญ่ เช่น เอามาทำเสาพระเมรุ เป็นต้น ก็ต้องอ่านประกาศดำเนินกระแสรบพระบรมราชโองการ ณ ที่นั้น เพื่อให้รุกขเทวดาและนางไม้รู้ตัวจะได้ย้ายที่อยู่ไป

นอกจากนี้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็มีความสัมพันธ์กับสังคมไทยในด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นดวงการเมือง วรรณคดี และวรรณกรรม เช่น ความสัมพันธ์กับการต่อสู้ทางการเมืองของไทย เมื่อครั้งเกิดเหตุการณ์ที่นิสิต นักศึกษารวมตัวกันต่อสู้เรียกร้องสิทธิเสรีภาพทางการเมืองเมื่อปี พ.ศ. 2516 นอกจากความไม่พอใจต่อระบบเผด็จการทหารแล้วจุดเริ่มต้นของการต่อสู้ครั้งนั้นส่วนหนึ่งก็เกิดจากประเด็นด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นั่นคือเหตุการณ์เฮลิคอปเตอร์ทหารเกิดอุบัติเหตุตกที่อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2516 ทำให้มีผู้เสียชีวิต 6 คน และในเฮลิคอปเตอร์ที่ตกก็พบซากสัตว์เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นซากกระต๊อบที่ล่ามาจากป่าทุ่งใหญ่นเรศวร เหตุการณ์ครั้งนี้ก่อให้เกิดกระแสความไม่พอใจในหมู่นิสิต นักศึกษาและประชาชนอย่างมาก ในเวลาต่อมาจึงมีนิสิต นักศึกษากลุ่มอนุรักษ์ธรรมชาติได้ออกหนังสือชื่อ “บันทึกกลับจากทุ่งใหญ่” เปิดโปงเกี่ยวกับกรณีนี้ ส่งผลให้มีผู้สนใจเป็นจำนวนมาก และขยายผลไปสู่การที่นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยรามคำแหงกลุ่มหนึ่งออกหนังสือชื่อ “มหาวิทยาลัยที่ยังไม่มีคำตอบ” ซึ่งมีข้อความตอนหนึ่งกล่าวถึงกรณีทุ่งใหญ่และเขียนข้อความล้อเลียนกระแทกถึงรัฐบาล ทำให้มีการลบชื่อกลุ่มนักศึกษาที่เป็นแกนนำออกจากมหาวิทยาลัย และเหตุการณ์ได้ขยายตัวไปสู่การชุมนุมประท้วงจนเกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 (Boonnark, 2006)

ส่วนการสร้างสรรค์วรรณคดีไทย ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็ได้ทำหน้าที่ในการสื่ออารมณ์ความรู้สึกของกวีดังที่ปรากฏในงานประเพณีนิราศที่กวีได้พรรณนาถึงสิ่งที่พบเห็นระหว่างการเดินทางเชื่อมโยงกับความรู้สึกริดรอนถึงคนรักของตน แม้การพรรณนาดังกล่าวอาจจะไม่ได้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติในด้านที่เป็นจริง แต่ก็แสดงให้เห็นว่าธรรมชาติมีความสำคัญต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีไม่น้อยดังที่ Siwasariyanon (2001) กล่าวว่า ในวรรณคดีไทยความรู้สึกธรรมชาติ เพลิดเพลินไปในความงามของป่าเขาลำเนาไพรก็มีอยู่เสมอ ในกวีนิพนธ์ไทยเกือบทุกเรื่องเราอาจกล่าวได้ว่า มีการพรรณนาความงามของป่าเขา ภูมิภาคไทยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้และสัตว์นานาชนิด

จะเห็นได้ว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กับสังคมไทยในหลายๆ ด้านทั้งในด้านความเชื่อและการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ธรรมชาติกับการเรียกร้องทางการเมือง ธรรมชาติกับการ

สร้างสรรค์วรรณกรรม อย่างไรก็ตามแม้ว่าในวรรณกรรมจะมีการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับธรรมชาติแต่การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็พบการศึกษาที่น้อยกว่าประเด็นอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นทางด้านการเมือง สังคม จิตวิเคราะห์ตลอดจนเรื่องเพศวิถี โดยเฉพาะการศึกษาท่าทีของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติที่ปรากฏในตัวบทวรรณกรรม

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวานับตั้งแต่ยุคแรกของนวนิยายไทยได้มีการประกอบสร้างธรรมชาติในงานวรรณกรรมทำให้เกิดเป็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีลักษณะเป็นอย่างไร และมีพลวัตที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิดอันแสดงออกถึงความสำคัญต่อคุณค่า ความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างไรบ้าง ซึ่งการวิจัยครั้งนี้จะศึกษาจากนวนิยายที่ตีพิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2556 โดยการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยนำทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ (ecocriticism) มาใช้วิเคราะห์ เนื่องจากทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศนี้เป็นทฤษฎีการวิจารณ์วรรณกรรมแนวใหม่ที่น่าเสนอให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติผ่านตัวบทวรรณกรรม อีกทั้งเป็นทฤษฎีที่ยังไม่แพร่หลายในแวดวงวรรณกรรมวิจารณ์ของไทย

จุดประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและพลวัตของสำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2556

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการศึกษาภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและพลวัตของสำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475 - 2556 มีขั้นตอนในการศึกษา ดังนี้

1. ขั้รวบรวมข้อมูล

1.1 รวบรวมเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับแนวทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ เอกสารเกี่ยวกับทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ

1.2 รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งในด้านพัฒนาการของความเคลื่อนไหวทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แนวคิดในการจัดการสิ่งแวดล้อม การนำเสนอปัญหาสิ่งแวดล้อม

1.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับการศึกษานวนิยายในประเด็นที่เกี่ยวกับพัฒนาการของนวนิยายไทย การศึกษานวนิยายไทยในประเด็นต่างๆ การศึกษานวนิยายกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.4 คัดเลือกตัวบทนวนิยายที่ตีพิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2556 เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการศึกษา ผู้วิจัยกำหนดหลักเกณฑ์ในการเลือกตัวบทนวนิยายที่ใช้ในการศึกษา ดังนี้

- 1.4.1 เลือกตัวบทนวนิยายที่ตีพิมพ์เผยแพร่ระหว่าง พ.ศ. 2475-พ.ศ. 2556
- 1.4.2 เลือกตัวบทนวนิยายที่มีเนื้อหาแนะนำแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยอาจจะปรากฏในองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งของเรื่อง เช่น โครงเรื่อง บทสนทนา ฉาก ตัวละครและแนวคิด เป็นต้น
- 1.4.3 เลือกตัวบทนวนิยายที่ตีพิมพ์ระหว่าง พ.ศ. 2475-พ.ศ. 2556 โดยผู้วิจัยพยายามเลือกตัวบทที่ตีพิมพ์ครั้งแรกให้กระจายไปตามช่วงเวลาที่ใช้ในการวิจัยให้มากที่สุด เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการนำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและพลวัตของสำนักเชิงนิเวศที่ปรากฏในแต่ละช่วงเวลา
- 1.4.4 เลือกตัวบทนวนิยายที่มีการนำเสนอภูมิทัศน์ที่หลากหลายของประเทศไทย เพื่อจะได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในบริบทของภูมิทัศน์ต่างๆ
- 1.4.5 เลือกตัวบทนวนิยายให้มีแนวเรื่องที่หลากหลายเพื่อจะได้แสดงให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและพลวัตของสำนักเชิงนิเวศ

2. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและพลวัตของสำนักเชิงนิเวศที่ปรากฏในนวนิยายไทยแต่ละช่วงเวลา

3. ชั้นนำเสนอผลการศึกษา

3.1 นำเสนอผลการศึกษาภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและสำนักเชิงนิเวศที่ปรากฏในนวนิยายไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2475-พ.ศ. 2556

3.2 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

จากการศึกษานวนิยายตั้งแต่ พ.ศ. 2475-2556 ผลการศึกษาพบว่านวนิยายไทยได้แสดงให้เห็นถึงภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและพลวัตของสำนักเชิงนิเวศแบ่งได้เป็น 4 ช่วงเวลา ดังนี้

1. ภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและสำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุคก่อนการพัฒนาระหว่าง พ.ศ. 2475-2503

ในช่วงระหว่างพ.ศ. 2475-2503 ประเทศไทยยังดำรงชีวิตโดยการพึ่งพาธรรมชาติและยังไม่มีปัญหาสิ่งแวดล้อม จากการศึกษานวนิยายที่ตีพิมพ์ในช่วงเวลาระหว่างพ.ศ. 2475-2503 ได้แก่ เรื่องแผลเก่า

แสนสลับ พลายนมลิวัลลี ล่องไพร ทู่มหาราช พบว่านวนิยายไทยได้นำเสนอให้เห็นภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีความหมายในด้านดี เป็นลักษณะของภาพแทนที่มีการนำเสนอให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติในฐานะที่เป็นที่พึ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น นวนิยายเรื่องแผลเก่า และแสนสลับ ได้นำเสนอวิถีชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ สำนักของผู้คนจึงแสดงออกถึงความอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ และนำเสนอให้เห็นสำนักเชิงนิเวศที่เป็นลักษณะของการพึ่งพาธรรมชาติและการอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ และสำนักในคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติ

2. ภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและสำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุคการพัฒนา ระหว่าง พ.ศ. 2503–2519

เมื่อมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ยุคของการพัฒนาประเทศในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทั้งทางด้านการคมนาคม ระบบชลประทาน ตลอดจนด้านพลังงานไฟฟ้า ทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกนำมาใช้เพื่อพัฒนาสังคมและส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจ ดังจะเห็นได้จากภาครัฐที่มีการสนับสนุนการพัฒนาในด้านโครงสร้างพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนก่อสร้างถนน เขื่อน เมื่อวิเคราะห์เนื้อหาของนวนิยายที่ตีพิมพ์ในช่วงนี้จะเห็นถึงการนำเสนอให้เห็นถึงภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สื่อถึงแนวคิดในการสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ เช่น นวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมา ได้กล่าวถึงการใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรมาใช้ประโยชน์เพื่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจและได้รับผลผลิตสูงสุด ส่วนสำนักของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติที่สื่อผ่านวรรณกรรมจึงเห็นแนวคิดในการมองธรรมชาติว่าเป็นทรัพยากรเพื่อการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ

3. ภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและสำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุควิกฤตสิ่งแวดล้อม ระหว่าง พ.ศ. 2520–2534

หลังจากที่ประเทศไทยได้มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ได้ส่งผลให้ประเทศไทยมีการพัฒนาทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐานและการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจที่สูงขึ้น แต่จากการพัฒนาประเทศที่มุ่งใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ในช่วงหลังจาก พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา จึงเห็นว่าสังคมไทยมีท่าทีต่อธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือเริ่มมีการออกมาตรการในการดูแลธรรมชาติมากขึ้นและเริ่มปลูกสำนึกในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการตรวจสอบนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมของภาครัฐโดยภาคประชาชนที่เข้มข้นมากขึ้นกว่าระยะที่ผ่านมา เช่น กรณีการเคลื่อนไหวต่อต้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนที่ส่งผลกระทบต่อป่าไม้ทุ่งใหญ่นเรศวรจังหวัดกาญจนบุรี จากตัวอย่างของนวนิยายที่นำมาใช้ในการศึกษา เช่น นวนิยายเรื่องเด็กบ้านดอย ผลงานของมาลา คำจันทร์ นวนิยายเรื่องมหรกรรมในท้องทุ่งผลงานของอัศศิริ ธรรมโชติ นวนิยายเรื่องเด็กชายชาวเล ผลงานของพนม นันทพุกษ์ นวนิยายเรื่องบุษบกใบไม้ ผลงานของกฤษณา อโศกสิน นวนิยายเรื่องบึงหญ้า ป่าใหญ่ผลงานของเทพศิริ สุขโสภา นวนิยายเรื่องคนเผ่าถ่าน ผลงานของนิมิตร

ภูมิถาวร เป็นต้น ได้นำเสนอให้เห็นภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่ามีคุณค่าและความสำคัญมากกว่าการเป็นต้นทุนทางด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ไม่ว่าจะเป็นการนำเสนอภาพแทนธรรมชาติคือวิถีชีวิตธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษา ธรรมชาติคือแหล่งพึ่งพิงของคนชายขอบ ดังนั้นในยุคนี้จึงเป็นยุคที่เริ่มมีการนำเสนอสำนึกเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ว่าสังคมต้องตระหนักต่อวิกฤตสิ่งแวดล้อม นวนิยายในยุคนี้จึงมีเนื้อหาที่สื่อสารกับคนอ่านในประเด็นที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสอดแทรกแนวคิดที่เรียกร้องให้อนุรักษ์ป่าไม้เพื่อฟื้นฟูความสมดุลของระบบนิเวศมากขึ้น ซึ่งที่ผ่านมานวนิยายไทยยังไม่มีความคิดเห็นในประเด็นนี้อย่างชัดเจนและตรงไปตรงมาเช่นนั้นมาก่อน

4. ภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและสำนึกเชิงนิเวศในนวนิยายไทยยุคการพัฒนาอย่างยั่งยืน ระหว่าง พ.ศ.2535 – 2556

นับตั้งแต่พ.ศ.2535 เป็นต้นมาเป็นช่วงเวลาที่มีความสนใจและตื่นตัวในเรื่องของสิ่งแวดล้อม มีความเปลี่ยนแปลงท่าทีต่อธรรมชาติอย่างชัดเจนที่สุด โดยปัจจัยสำคัญที่มีส่วนในการผลักดันให้เกิดความตื่นตัวดังกล่าว เพราะความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ลดลงอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งเริ่มเห็นวาระระบบนิเวศที่ขาดความสมดุลเช่นนี้ได้ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งต่อธรรมชาติและต่อมนุษย์เอง ดังนั้นเมื่อเกิดวิกฤตก็นำมาสู่ความตื่นตัว และสนใจสิ่งแวดล้อมมากขึ้น แม้แต่การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจก็กล่าวถึงการพัฒนาที่สนใจความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติโดยขาดความตระหนักจนส่งผลกระทบกับมนุษย์ ดังนั้นในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2535 - 2556 เนื้อหาของนวนิยายจึงสื่อให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของสิ่งแวดล้อม มีความพยายามในการสร้างสรรค์เนื้อหาของนวนิยายเพื่อสื่อสารประเด็นเกี่ยวกับธรรมชาติโดยตรง ตัวอย่างของนวนิยายที่ผู้วิจัยนำมาศึกษา เช่น นวนิยายเรื่องหมู่บ้านท่าเขี้ยว นวนิยายเรื่องสายใยแห่งความรัก นวนิยายเรื่องต้นไม้ปฐวิติ ผลงานของอุดม วิเศษสาธิต นวนิยายเรื่องเสียงเพรียกแห่งท้องน้ำ ผลงานของประทีป ชุมพล นวนิยายเรื่องมนตร์รักอ่าวทองคำ ผลงานของปรีทรรศ หุตางกูร นวนิยายเรื่องสนิททองคำ ผลงานของภานุมาศ ภูมิถาวร นวนิยายเรื่องป่าเปลี่ยนสี ผลงานของวิธนา บุญยัง เป็นต้น ได้นำเสนอให้เห็นภาพแทนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างหลากหลายไม่จะเป็นการสื่อให้เห็นว่า ธรรมชาติคือที่พึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ ธรรมชาติและระบบนิเวศคือเหยื่อของทุนนิยม ธรรมชาติและระบบนิเวศคือสิ่งที่ฟื้นฟูได้ และมีการเรียกร้องให้มนุษย์สำนึกรักและเคารพธรรมชาติ ตลอดจนการสื่อให้ตระหนักว่าแท้จริงแล้วมนุษย์กับธรรมชาติมีความใกล้ชิดกัน ธรรมชาติคือสิ่งที่ต้องรักษาและฟื้นฟู อีกทั้งยังนำเสนอให้ตระหนักว่าระบอบทุนนิยมและการพัฒนาทำให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อม และความเคลื่อนไหวในการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

อภิปรายผล

การศึกษาภาพแทนของธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมและพลวัตของสำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทย ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2556 นี้ผู้วิจัยมีข้อค้นพบที่นำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. นวนิยายไทยกับกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในวรรณกรรมซึ่งเป็นกรอบแนวคิดสำคัญของทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศแล้ว ผู้วิจัยพบว่าเนื้อหานวนิยายได้มีการสื่อให้เห็นแนวคิดที่แสดงถึงความตระหนักต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาตั้งแต่ พ.ศ.2475 ซึ่งเป็นยุคเริ่มต้นของการสร้างสรรค์นวนิยายไทยที่มีเนื้อหาและกลวิธีการเล่าเรื่อง โดยใช้ความสามารถในการสร้างสรรค์ของนักเขียนชาวไทย แม้จะมีคำกล่าวตอนหนึ่งของ Siwasariyanon (2001) ที่กล่าวไว้ในหนังสือวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ว่า “ความสนใจในธรรมชาติเกิดขึ้นล่าช้าและกระท่อนกระแท่น” แต่นี่คงเป็นคำกล่าวที่นำเสนอมุมมองต่อการวิจารณ์วรรณกรรมเท่านั้น แต่สำหรับการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่สื่อความให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแล้ว ผู้วิจัยพบว่า นักเขียนชาวไทยก็มีความตระหนัก สำนึกต่อคุณค่าของธรรมชาติมาอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าลักษณะที่ปรากฏในนวนิยายไทยยุคแรก อาจจะได้สื่อความอย่างชัดเจนตรงไปตรงมาเกี่ยวกับการอนุรักษ์หรือสะท้อนปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม แต่ก็แสดงให้เห็นว่านักเขียนชาวไทยมีความตระหนักและตื่นตัว ตลอดจนมีสำนึกที่ห่วงใยต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยพบว่านวนิยายไทยในยุคแรกจะมีลักษณะของการนำเสนอให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ ดังที่นวนิยายได้สื่อให้เห็นว่าไม่ว่ามนุษย์จะมีมุมมองต่อธรรมชาติในด้านบวกหรือลบ แต่สุดท้ายมนุษย์ก็ต้องหวนกลับมาสู่ธรรมชาติ ดังที่งานเขียนของไม้ เมืองเดิมที่สื่อให้เห็นว่าท้ายที่สุดแล้วเราก็จะกลับสู่ธรรมชาติ ดังเช่นความตายของขวัญเยี่ยมในคลองแสนแสบ ก็เป็นการสื่อสารให้เห็นว่าสุดท้ายมนุษย์ก็ย่อมไม่พ้นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติและกลับสู่อ้อมกอดของธรรมชาติ

หากพิจารณาเฉพาะประเภทของนวนิยายจะพบว่านวนิยายเยาวชนเป็นประเภทของนวนิยายที่สื่อถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างแพร่หลายมากกว่านวนิยายประเภทอื่น โดยกลวิธีในการนำเสนอ ก็คือ ใช้ตัวละครเด็กเล่าเรื่องราววิถีชีวิตของชุมชน ตลอดจนความทรงจำที่เคยพึ่งพาธรรมชาติ มีชีวิตที่แนบแน่นกับธรรมชาติ ดังเช่นผลงานของมาลา คำจันทร์หลายเรื่องก็เล่าเรื่องราวของตัวละครเด็กที่ผูกพันกับธรรมชาติและภูมิโนเวศของตน โดยเฉพาะภูมิโนเวศแบบภูเขาสูงของภาคเหนือ ผลงานที่สร้างชื่อเสียงให้กับคำพูน บุญทวี เรื่องลูกอีกสานก็นำเสนอให้เห็นชีวิตของเด็กชายคนที่เติบโตมากับชนบทภาคอีสานที่พึ่งพาธรรมชาติ เรื่องคำอ้ายของยงค์ ยโสธรก็ได้นำเสนอให้เห็นชีวิตของคำอ้ายที่เติบโตในสังคมชนบท รวมทั้งนวนิยายเยาวชน เรื่องเด็กชายชาวเล ฆ่าน้อยกลางทุ่งนา สายใยแห่งความรัก บึงหญ้าในป่าใหญ่ ต่างก็นำเสนอให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ที่ต้องดำรงชีวิตและพึ่งพาธรรมชาติ นวนิยายเยาวชนเหล่านี้ล้วนแต่ได้นำเสนอแก่นเรื่องที่ว่าด้วยประสบการณ์ของตัวละครเด็กที่มีต่อธรรมชาติ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการนำเสนอแนวคิดเชิงนิเวศในนวนิยายเยาวชนนั้นมีนัยที่สำคัญทั้งต่อกลุ่มที่เป็นเยาวชนและกลุ่ม

ผู้อ่านที่เป็นผู้ใหญ่ สำหรับเยาวชนนั้นแน่นอนว่าการอ่านตัวบทอาจจะมีส่วนในการกระตุ้นเตือนให้เห็นความสำคัญของธรรมชาติ ทำให้เยาวชนเกิดความรู้สึกหวงแหนธรรมชาติ เป็นการปลูกฝังให้เกิดความรักและหวงแหนธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Phuengern (1994) ที่ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่องการวิเคราะห์วรรณกรรมเยาวชนประเภทบันเทิงคดีแนวอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่พบว่าในวรรณกรรมเยาวชนได้นำเสนอปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย อันเป็นผลมาจากการกระทำของมนุษย์ และด้านบทบาทของวรรณกรรมที่มีต่อเยาวชน ผู้เขียนต้องการปลูกฝังคุณธรรมแก่เยาวชนแสดงทัศนคติในเชิงแนะนำ ตักเตือน สั่งสอน ให้เยาวชนตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งชี้ให้เห็นแบบอย่างที่ดีของนักอนุรักษ์เพื่อให้เยาวชนปฏิบัติตาม

นอกจากจะปลูกฝังคุณธรรมต่อเยาวชนแล้ว กลุ่มผู้ใหญ่ที่ได้อ่านนวนิยายแนวนี้อาจจะเกิดความตระหนักต่อธรรมชาติเช่นกัน เพราะตัวละครเด็กเป็นดั่งภาพแทนชีวิตวัยเยาว์ที่ทำให้เกิดความอบอุ่นและหวงคิดถึงธรรมชาติของถิ่นเกิด เพราะนวนิยายเยาวชนที่ใช้ฉากชนบทในการเล่าเรื่องนี้ นักเขียนมักจะถ่ายทอดประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับภูมิภาคนั้นๆ หรือเป็นบ้านเกิดของนักเขียนเอง จึงนับว่าเป็นการนำประสบการณ์ส่วนตัวมาสร้างสำนึกร่วมต่อกลุ่มผู้อ่าน ซึ่งประเด็นนี้ก็สอดคล้องกับการนำเสนอของ Boonkhachorn (2016) ที่กล่าวไว้ในบทความเรื่อง “เจียบยามไหล ไหวยามลึก”: สหบทและสำนึกสีเขียว เพลงแม่น้ำ ของโซรัก คำไพโรจน์ ที่ว่าประสบการณ์ในวัยเยาว์ของกวีไม่ได้เป็นเพียงประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล (individual) แต่เป็นประสบการณ์ร่วมของชุมชน (collective) และในมิติของสถานที่ (place) พื้นที่ (space) และบ้านเกิด (Homeland) เป็นสถานที่แห่งความทรงจำในวัยเยาว์ที่อบอุ่น ด้วยความรักและความอบอุ่น เป็นพื้นที่ที่ผู้เขียนรู้สึกมั่นคง ดังนั้นการนำเสนอโดยใช้รูปแบบวรรณกรรมเยาวชนและถ่ายทอดชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติก็อาจจะทำให้เกิดความรู้สึกร่วม เกิดความรักและหวงแหนสิ่งแวดล้อมจากคนหลากหลายกลุ่มอายุ

2. การพัฒนาประเทศกับอิทธิพลต่อแนวคิดเชิงนิเวศในนวนิยาย

การพัฒนาเป็นวาทกรรมที่มีผลต่อการสร้างสรรค์เนื้อหานวนิยายที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม โดยผู้วิจัยเห็นว่าวาทกรรมการพัฒนาได้มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการนำเสนอนวนิยายที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม โดยพบว่ามีทั้งด้านสนับสนุนการพัฒนา และต่อต้านการพัฒนา ดังที่ผู้วิจัยค้นพบว่าในช่วงแรกของการพัฒนาประเทศนั้นคือ หลังจาก พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา มีตัวบทนวนิยายที่นำเสนอให้เห็นแนวคิดสนับสนุนการพัฒนาโดยนวนิยายในช่วงนี้สื่อให้เห็นว่าธรรมชาติคือทรัพยากรที่สำคัญในการนำมาใช้เพื่อสนับสนุนการพัฒนาประเทศ ดังเช่นนวนิยายเรื่องร้อยป่าผลงานของ อรุณ -พันธุ์บางกอก นวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมาผลงานของ กาญจนา นาคนันทน์ ได้สื่อให้เห็นถึงแนวคิดดังกล่าวผ่านการนำเสนอตัวละครที่มีความรู้ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าป่าไม้ หรือนักวิชาการด้านการเกษตรที่มีความรู้สมัยใหม่ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อการพัฒนาที่มุ่งเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากธรรมชาติจนทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรม ก็เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ถึงผลกระทบของการพัฒนาที่ส่งผลต่อสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะนวนิยายที่

เขียนช่วงหลัง พ.ศ.2520 มีเนื้อหาที่มีการวิพากษ์ผลกระทบเกิดจากการพัฒนาที่มีผลต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยนำเสนอว่าการพัฒนาได้ทำลายวิถีชีวิตและทำลายสิ่งแวดล้อม ดังเช่น ผลงานนวนิยายของมาลา คำจันทร์ เรื่องเด็กบ้านดอยที่กล่าวถึงการพัฒนาเส้นทางคมนาคม นั่นคือ ถนนสายเอเชียได้ทำให้ชุมชนเล็กๆ เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว วิถีชีวิตที่เคยพึ่งพาธรรมชาติก็ต้องเปลี่ยนไปคนจากนอกพื้นที่เข้ามาอาศัยในชุมชนมากขึ้น วิถีชีวิตชุมชนจึงต้องเปลี่ยนแปลง หรืองานเขียนเรื่องเด็กชายชาวเล ผลงานของพนม นันทพุกข์ที่สะท้อนมุมมองว่าการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมนั้นได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่นมลพิษทางอากาศที่มาจากการก่อตั้งโรงงานปลาป่น เมื่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมรุนแรงมากขึ้นก็ยิ่งพบว่านวนิยายได้วิพากษ์วิจารณ์ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอย่างเข้มข้นด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่าวาทกรรมการพัฒนานั้นมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมอย่างมาก ซึ่งประเด็นนี้ก็สอดคล้องกับข้อสังเกตของ Sangkhaphanthanon (2010) ที่กล่าวไว้ในข้อเสนอแนะในวิทยานิพนธ์เรื่องวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ : วาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทย ที่กล่าวว่าวิกฤติด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและความเคลื่อนไหวทางด้านนิเวศวิทยาน่าจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อกระบวนการทัศน์และการรับรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของผู้แต่งชาวไทย

สรุป

ภาพแทนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับพลวัตของสำนักเชิงนิเวศในนวนิยายไทยระหว่าง พ.ศ. 2475–2556 โดยใช้ทฤษฎีการวิจารณ์เชิงนิเวศ ผลการวิจัยสรุปในช่วงระหว่างพ.ศ. 2475–2503 ได้นำเสนอสำนักแห่งการพึ่งพาธรรมชาติและ การมอบน้อมต่อธรรมชาติ ในช่วงระหว่างพ.ศ. 2504–2519 นำเสนอให้เห็นว่าธรรมชาติคือทรัพยากรที่ต้องนำมาใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ จนกระทั่งหลังจากพ.ศ. 2520 เมื่อระบบนิเวศเริ่มเสื่อมโทรมลงไปอย่างรวดเร็ว จึงได้เห็นการนำเสนอนวนิยายเพื่อวิพากษ์วาทกรรมการพัฒนาว่าส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งสร้างสรรค์นวนิยายเพื่อสร้างสำนักเชิงนิเวศมาอย่างต่อเนื่อง ในช่วงระหว่างพ.ศ. 2535–2556 นวนิยายได้พยายามนำเสนอให้เห็นว่าทุนนิยมและการพัฒนาคือปัญหาสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม และมีความเคลื่อนไหวในการฟื้นฟูวิกฤติสิ่งแวดล้อม

ข้อเสนอแนะของการวิจัย

1. ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาเฉพาะตัวบทของนวนิยาย ดังนั้นเพื่อให้เห็นว่าในแวดวงวรรณกรรมมีความตื่นตัวต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมมากน้อยเพียงใด ควรมีการศึกษาวรรณกรรมประเภทอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสั้น บทกวี รวมทั้งงานเขียนสารคดี
2. ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษานวนิยายในภาพรวมไม่ได้แยกวิเคราะห์ตามแนว (Genre) ของนวนิยาย ซึ่งอาจจะไม่ได้แสดงให้เห็นอย่างละเอียด ดังนั้น ถ้าหากมีการศึกษานวนิยายเฉพาะประเภท เช่น นวนิยายผจญภัย นวนิยายเยาวชน นวนิยายแนวเพื่อชีวิต จะให้การวิเคราะห์ที่มีความละเอียดยิ่งขึ้น

References

- Boonkhachorn, T. (Ed.). (2016). “*Still in Movement: Intertextuality of Nature and Environment*” in Sea Write exclusive B.E. 2559: Literature, People, City Life-Suburban, Nature and Social Life in Digital Age, p. 131. Bangkok: PEN International Thailand-Center under the Royal Patronage of H.M. The King.
- Boonnark, P. (2006). Political and Administration Change from B.E. 2500-2516. In *Analysis of Social, economic, political and cultural Change of Thailand*, pp.8-1, 8-41. Nontaburi: Sukhothaithammatirat University Publishing.
- Phuengern, T. (1994). *An Analysis of Fiction for Children Focusing on The Conservation of Natural Resoures and Environment*. Master’s Thesis, of Education of Srinakharinwirot University.
- Sangkaphanthanon, T. (2010). *Ecocriticism: Discourse of Nature and Environments in Thai Literature*. Ph.D. Dissertation Doctor of Thai, Naresuan University.
- Sathirakoses. (1960). *Thai Tradition*. Bangkok: Thaharn Rueng Printing.
- Siwasariyanon, W. (2001). *Literature and Literary Criticism*. (6th ed). Bangkok: Dhammachart Publishing.